

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش پرورش

بررسی مبانی ، اصول و روشهای تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی

استادان راهنما:

دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی

دکتر رضاعلی نوروزی

استاد مشاور:

دکتر محمد نجفی

پژوهشگر:

غلامحسین کریمی

بهمن ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

آقای غلامحسین کریمی تحت عنوان:

بررسی مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی، از دیدگاه ملا احمد نراقی

در تاریخ ۲۵ / ۱۱ / ۱۳۸۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی با مرتبه ی علمی دانشیار امضاء

۲- استاد راهنمای پایان نامه دکتر رضا علی نوروزی با مرتبه ی علمی استادیار امضاء

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محمد نجفی با مرتبه ی علمی استادیار امضاء

۳- استاد داور داخل گروه دکتر محمد حسین حیدری با مرتبه ی علمی استادیار امضاء

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر رضا صادقی با مرتبه ی علمی استادیار امضاء

امضای مدیر گروه

سپاسگذاری

شکر و سپاس خدای را که بر بندگانش منت گذاشت و پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع) را راهنمایان بشر، اسوه اخلاق و طیبیان نفوس قرار داد. از همه اساتید والا مقام که در محضرشان درس آموخته ام سپاسگزارم؛ به ویژه قدردانی و سپاس دارم از اساتید فرهیخته و گرانقدر دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی و دکتر رضاعلی نوروزی اساتید راهنما و دکتر محمد نجفی استاد مشاور که با راهنمایی های عالمانه و راه گشا، هدایت گر من در انجام این پژوهش بودند.

تقدیم به

اولین مربیان تربیتی ام، پدر و مادر بزرگوایم، و به همسر مهربانم که خالصانه در این راه مشوق و یاورم بودند و به دو فرزند عزیزم محمد و حانیه .

چکیده

هدف این پایان نامه بررسی مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی و نیز شناخت موانع و آسیب‌های آن از نظر ملا احمد نراقی، معروف به فاضل نراقی است. روش تحقیق به کار گرفته شده در این پایان نامه، روش کیفی از نوع تحلیلی-توصیفی، مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای است. برای این منظور در وهله‌ی نخست به آثار و تألیفات ملا احمد نراقی به ویژه کتاب معراج السعاده و سپس به کتاب‌ها و مقالاتی که در مورد تربیت اخلاقی بود مراجعه گردید. نظام اخلاقی فاضل نراقی مبتنی بر شناخت نفس و اعتدال قوا است. بر این اساس، مهم‌ترین نتایج و دستاوردهای این تحقیق عبارت است از: شناسایی مبانی تربیت اخلاقی شامل: ماهیت و حقیقت انسان، تعادل قوای نفس و قابلیت نفس در وصول به کمال حقیقی، و شناسایی اصول تربیت اخلاقی شامل: شرافت و ارزشمندی انسان، ترتیب در اقتدا به سیر استکمال طبیعی طفل، غلبه قوه عاقله بر سایر قوا، محوریت شریعت، تقدم تشخیص بر سبب شناسی و درمان، تقدم تخلیه بر تخلیه، اکتساب، استمرار و مداومت و جامعیت. برای تحقق این اصول، روش‌هایی مانند: اجتناب از مصاحبت با بدان و پرهیز از شنیدن حکایات آنان، احتراز از تحریک قوه شهویه و غضبیه، مجالست با صاحبان اوصاف حسنه، مطالعه زندگی بزرگان و الگوهای موفق دینی و اجتماعی، مشاهده افعال و شنیدن احوال صاحبان اوصاف حسنه و مشاهده کیفیت سلوک آن‌ها، و مداومت در شنیدن چگونگی احوال و افعال بزرگان دین و ملت، مواظبت از اعمالی که آثار صفات طیبه است، تأمل در رفتار قبل از اقدام، استقصاء عیوب و تکرار و تلقین، به عنوان روش‌های حفظ صحت نفس، پرورش و کسب فضایل، و نیز روش عمل به ضد، سرزنش و ملامت نفس، تعذیب و تأدیب نفس، به عنوان روش‌های دفع و درمان رذایل شناسایی شده است. همچنین نتایج نشان داد که، موانع و آسیب‌های تربیت اخلاقی ناشی از عدم شناخت حقیقی از خود، نشناختن صحیح فضایل و خروج از اعتدال، وسوسه‌های شیطانی، فقدان بصیرت، خروج از ترتیب طبیعی کمال طفل، غفلت و سهل‌انگاری می باشد.

واژه‌های کلیدی: تربیت اخلاقی، مبانی تربیت اخلاقی، اصول تربیت اخلاقی، روش‌های تربیت اخلاقی، ملا احمد نراقی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول کلیات

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	شرح و بیان مساله	۲
۳-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
۴-۱	اهداف تحقیق	۶
۱-۴-۱	هدف کلی تحقیق	۶
۲-۴-۱	اهداف ویژه تحقیق	۷
۵-۱	سؤالات ویژه تحقیق	۷
۶-۱	روش تحقیق	۷
۱-۶-۱	روش گردآوری داده‌ها	۷
۷-۱	تعریف مفاهیم	۸
۱-۷-۱	تربیت اخلاقی	۸
۲-۷-۱	مبانی تربیت اخلاقی	۸
۳-۷-۱	اصول تربیت اخلاقی	۸
۴-۷-۱	روش‌های تربیت اخلاقی	۹
۸-۱	کاربرد نتایج تحقیق	۹

فصل دوم ادبیات و پیشینه تحقیق

۱-۲	مقدمه	۱۰
۲-۲	شرح حال ملا احمد نراقی	۱۱
۳-۲	اساتید ملا احمد نراقی	۱۲
۴-۲	تالیفات نراقی	۱۲
۵-۲	زمینه تاریخی مؤثر بر اندیشه اخلاقی فاضل نراقی	۱۲
۶-۲	تاریخچه اندیشه‌ها و رویکردها در تربیت اخلاقی	۱۵
۱-۶-۲	پیشینه تربیت اخلاقی در اندیشه اندیشمندان غرب	۱۶

۲۲	۱-۶-۲ تربیت اخلاقی از نظر سقراط و افلاطون.....
۲۴	۲-۶-۲ ارسطو.....
۲۷	۷-۲ مبنای اصول اخلاقی از نظر روان شناسان.....
۲۸	۱-۷-۲ دیدگاه روان کاوی فروید.....
۲۸	۲-۷-۲ نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت بندورا.....
۲۹	۳-۷-۲ دیدگاه شناختی- رشدی ژان پیاژه.....
۳۱	۴-۷-۲ دیدگاه شناختی- رشدی لارنس کلبرگ.....
۳۳	۸-۲ رویکرد اندیشمندان مسلمان به تربیت اخلاقی.....
۳۴	۱-۸-۲ رویکرد فلسفی.....
۳۵	۲-۸-۲ رویکرد عرفانی.....
۳۶	۳-۸-۲ رویکرد نقلی.....
۳۶	۴-۸-۲ رویکرد تلفیقی.....
۳۷	۵-۸-۲ رویکرد ملا احمد نراقی در اخلاق نگاری.....
۳۷	۶-۸-۲ میزان تأثیرپذیری ملا احمد نراقی از منابع دینی و فلسفی.....
۳۹	۷-۸-۲ جایگاه نراقی در تربیت اخلاقی.....
۴۳	۹-۲ پیشینه تحقیق.....

فصل سوم مبانی نظری اندیشه ملا احمد نراقی

۴۵	۱-۳ مقدمه.....
۴۶	۲-۳ خداشناسی.....
۴۷	۱-۲-۳ اقسام توحید.....
۴۸	۳-۳ جهان‌شناسی.....
۴۹	۴-۳ انسان‌شناسی.....
۵۲	۱-۴-۳ حقیقت و ماهیت انسان.....
۵۳	۲-۴-۳ قوای نفس.....
۵۴	۳-۴-۳ روحانی یا جسمانی بودن نفس در حدوث و بقاء.....

۵-۳	اعتدال، مسیر دستیابی به کمال و سعادت	۵۵
۶-۳	شناخت حقیقی از فضایل و رذایل	۵۷
۱-۶-۳	صفت حکمت	۵۹
۲-۶-۳	عدالت	۵۹
۳-۶-۳	شجاعت	۵۹
۴-۶-۳	عفت	۵۹
۷-۳	سعادت	۶۱
۸-۳	عدالت از نظر فاضل نراقی	۶۱
۱-۸-۳	اقسام عادل	۶۳
۲-۸-۳	اقسام عدالت	۶۳

فصل چهارم اندیشه‌های تربیتی و اخلاقی ملا احمد نراقی

۱-۴	مقدمه	۶۵
۲-۴	اهمیت دوره کودکی در تربیت	۶۶
۳-۴	صفحه ساده نفس یا لوح سفید	۶۲
۴-۴	عادت	۶۶
۵-۴	تلقین	۶۹
۱-۵-۴	مقایسه تلقین با تربیت از نظر ملا احمد نراقی	۶۹
۶-۴	تشویق و تنبیه	۷۰
۷-۴	اهمیت بازی کودکان	۷۱
۸-۴	آداب و شروط تعلّم و تعلیم	۷۱
۱-۸-۴	شاگرد	۷۱
۲-۸-۴	معلم	۷۲
۹-۴	تربیت فرزند و مراحل آن (با تأکید بر تربیت اخلاقی)	۷۳
۱-۹-۴	توصیف دوره‌های تربیت	۷۴
۱-۱-۹-۴	دوره مراقبت و پرستاری (تولد تا پایان ۲ سالگی)	۷۴
۲-۱-۹-۴	دوره تأدیب	۷۵

۷۷.....	۴-۹-۱-۳ دوره تعلیم، (علم آموزی و صنعت)
۷۷.....	۴-۱۰ علم
۸۰.....	۴-۱۱ اندیشه‌های اخلاقی ملا احمد نراقی
۸۰.....	۴-۱۱-۱ تأثیر تربیت بر اخلاق
۸۱.....	۴-۱۱-۲ مشابهت علم اخلاق به علم طب
۸۴.....	۴-۱۱-۳ هدف تربیت اخلاقی
۸۵.....	۴-۱۱-۴ مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی
۱۰۱.....	۴-۱۱-۵ آسیب‌ها و موانع تربیت اخلاقی
۱۱۰.....	۴-۱۲ نقد و بررسی دیدگاه ملا احمد نراقی در تربیت اخلاقی

فصل پنجم بحث و نتیجه گیری

۱۱۶.....	۵-۱ مقدمه
۱۱۷.....	۵-۲ نتیجه‌گیری
۱۲۹.....	۵-۳ پیشنهاد
۱۳۱.....	۵-۴ محدودیت‌های تحقیق
۱۳۲.....	منابع و مآخذ

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

- شکل ۳-۱۰ دایره فرضی نقطه اعتدال و سایر نقاط انحرافی..... ۵۷
- شکل ۳-۲ چهار جنس رذایل در مقابل چهار جنس فضایل..... ۵۸
- شکل ۳-۳ چهار جنس فضایل در نقطه اعتدال و هشت جنس رذایل در طرف افراط و تفریط..... ۶۱
- شکل ۵-۱ خلاصه مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی..... ۱۲۶

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

- جدول ۱-۴ مبنای اول، اصل اول و روش‌های تربیتی آن ۸۶
- جدول ۲-۴ مبنای دوم، اصول ۲ تا ۵ و روش‌های تربیتی آن ۹۴
- جدول ۳-۴ مبنای سوم، اصول چهارم تا نهم و روش‌های تربیتی آن ۱۰۱

فصل اول

کلیات

۱-۱ مقدمه

تربیت اخلاقی، «از مهم‌ترین اهداف بعثت انبیاء بوده است و جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ اسلامی، بویژه سیره معصومین (ع) دارد» (بناری، ۱۳۷۹، ص ۵۴۰). همچنین، «موضوعی میان رشته‌ای است که از یک سو، با روان‌شناسی و از سوی دیگر با علوم تربیتی و اخلاق ارتباط دارد. علم اخلاق ارزش‌های مقبول را در اختیار تربیت اخلاقی قرار می‌دهد و به او می‌گوید چه ارزش‌هایی را باید به دانش‌آموزان بیاموزد ... و علوم تربیتی اصول و روش‌های عام تربیت را در اختیار این موضوع قرار می‌دهد ... تربیت اخلاقی در آثار مسلمانان، بخشی از علم اخلاق بوده است و در ضمن آن مطرح می‌شده است. به همین جهت به عنوان رشته‌ای مستقل مفهومی نسبتاً تازه است» (داودی، ۱۳۸۸، ص ۱۸). در بحث تربیت اخلاقی، دو حیطه مهم «تربیت» و «اخلاق» به عنوان دو رکن در تربیت اخلاقی، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. از این رو تربیت اخلاقی حیطه‌ای است که وام‌دار دو حوزه «اخلاق» و «تربیت» است؛ به این بیان که در رکن اول، از اخلاق و در رکن دوم از تربیت مدد می‌جوید و از آنجا که در اخلاق بیش‌ترین تأکید بر خودسازی و در تربیت بر دیگرسازی است، تربیت اخلاقی نیز خودسازی و دیگرسازی را شامل می‌شود» (بناری، ۱۳۷۹، ص ۵۴۱).

پژوهش و تحقیق در موضوع اخلاق و تربیت اخلاقی و عناصر آن به دلیل ارزش و اهمیت موضوع آن از ارزنده‌ترین تلاش‌های صورت گرفته توسط پژوهندگان و محققین در این عرصه می‌باشد و همواره متون اخلاقی

به جای مانده از فیلسوفان و عالمان و به خصوص بزرگان مسلمان، محل تتبع و پژوهش و تحقیقات ارزنده بوده است. می‌توان از بزرگانی چون سقراط، فلاطون، ارسطو و در دنیای اسلام از ابن مسکویه، خواجه نصیر طوسی، غزالی، ملا محسن فیض کاشانی، ملا مهدی و ملا احمد نراقی یاد کرد که آثار گران بهای آنان در اخلاق توجه اهل تحقیق را به خود معطوف داشته است. بی شک یکی از این آثار اثرگذار در جامعه اسلامی ایران، کتاب «معراج السعاده» ی «ملا احمد نراقی» می‌باشد. این پایان نامه با توجه به نیاز هر چه بیشتر فرزندان در جامعه اسلامی ایران به تربیت اخلاقی و با انگیزه بررسی و تشخیص، مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی و شناسایی آسیب‌ها و موانع تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی به نگارش در آمده است. در این تحقیق علاوه بر کتاب معراج السعاده به عنوان منبع اصلی، به منظور دقت هر چه بیشتر در استخراج، تحلیل و توصیف موضوع، از دیگر منابع و متون اخلاقی نیز استفاده شده است، که به روش کیفی و بر مبنای مطالعه کتابخانه‌ای به تحلیل موضوع می‌پردازد.

۱-۲ شرح و بیان مسأله

موضوع اخلاق و تربیت اخلاقی از جمله موضوعاتی است که از دیر باز و در همه جوامع توجه انبیاء الهی، فیلسوفان و اندیشمندان را به خود جلب کرده است. امام سجاد (ع)، از خداوند تقاضا می‌کند: «برای من اخلاق نیکو و صفات پسندیده عطا فرما و مرا از فخر فروشی و به خود بالیدن نگه دار»^۱. «یکی از دغدغه‌های اصلی فیلسوفان عارفان و محدثان- و به طور کلی هر که به شناخت انسان و نجات او می‌اندیشد- توجه به بعد تربیت اخلاقی است» (نجار زادگان، ۱۳۸۸، صص ۲۳-۲۴). به عبارتی توجه به تربیت اخلاقی اهتمام به شناخت انسان و ارزشهای او و گشودن مسیر سعادت به روی او می‌باشد.

اکنون که «از سویی با بحران هویت انسانی و ارزشهای اخلاقی رو به رویم و از سوی دیگر، با فزونی انگیزه‌های فساد و انحراف، بشر امروزی ناگزیر است ... به ارزش‌های اخلاقی روی آورد» (نجارزادگان، ۱۳۸۸، ص ۲۲). به ویژه که بحران‌های اخلاقی نگرانی‌های زیادی ایجاد کرده است. «از جمله اقداماتی که نشان دهنده این نگرانی عمیق و گسترده است اقدامی است که اخیراً بخش فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو) در جهت آموزش ارزش‌های اخلاقی همراه با درس‌های علوم و تکنولوژی انجام داده است» (سادات، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۱۱۷). چرا که همگان می‌دانند که، «نابهنجاری‌های اخلاقی هر ملت، نابودی زودرس آن ملت را تداعی می‌کند» (اسماعیل علی، ۱۳۷۹، ص ۶۴۰). پیشگیری از نابهنجاری‌ها، حفظ سلامت اخلاقی و عمل تربیت اخلاقی

^۱ - دعای بیستم، صحیفه‌ی کامله‌ی سجادیه، ترجمه مرندی ۱۳۸۷، ص ۱۱۳.

بدون شناخت و اتکاء مربی به مبانی مقبول نظام ارزشی جامعه که توصیف کننده اموری از قبیل، هستی، انسان، ارزش و معرفت باشد، و اصولی تجویزی که راهنمای عمل او واقع شود و نیز روش هایی مؤثر که متناسب با شرایط بومی و دگرگونی های محیطی پویایی خود را حفظ کند، نتیجه ی مطلوب نخواهد داد؛ زیرا «هر نظام تربیتی، پویایی اش در این است که اصول، روش ها و کارکردهای خودش را از حالت ایستا خارج کند و بتواند خواسته هایش را متناسب با دگرگونی های محیطی، شاداب و زنده نگه دارد (باقری، ۱۳۸۶، ص ۵۸).

به عقیده ی سجادی (۱۳۷۹)، «امروزه علیرغم تحولات چشمگیر در عرصه های مختلف تعلیم و تربیت، در زمینه روش ها و رویکردهای تربیت اخلاقی و ارزشی تلاش های لازم صورت نگرفته است. ضعف و نارسایی موجود در این زمینه ناشی از پاره ای تردیدها و ابهام هایی است که از جمله آنهاست ابهام در مبانی تربیت اخلاقی، تضاد موجود بین اهداف تربیت اخلاقی و روش های آن، ابهام در نتایج آن که متضمن نوعی تلقین و یا رفتار مصنوعی است؛ ابهام در مورد اصول تحول اخلاقی، وجود مفاهیم و تعابیر متضاد و مختلف از تعلیم و تربیت اخلاقی، وجود مدل های متعدد، مساله تمایز بین تربیت اخلاقی و آموزش ارزش ها، ضرورت وامکان تربیت اخلاقی، اعتبار مبانی معرفت شناختی آموزش اخلاقی و ارزش و تردید نسبت به اثربخش بودن آنها. ارائه پاسخ مناسب برای همه این ابهامات مستلزم طرح مباحث مربوط به رویکردها و روش های تربیت اخلاقی و ارزشی و تدوین و طراحی روش ها و رویکردهای مناسب آن است».

مطالعه و تحقیق پیرامون مبانی، اصول و روش های تربیت اخلاقی و نیز شناسایی موانع و آسیب های تربیت اخلاقی به بخشی ازسؤالات و ابهامات ما در باره تربیت اخلاقی پاسخ می گوید. در این موضوع تردیدی نیست؛ که «هر انسانی به طور فطری خواهان آن است؛ که سعادت مند باشد» (شیروانی، ۱۳۷۹، ص ۶۵). اما اینکه نظام تعلیم و تربیت در کشور اسلامی ایران، با تکیه بر کدامین مبانی و رعایت کدامین اصول و بکارگیری چه روش هایی می تواند به تربیت اخلاقی کودکان و نوجوانان جامعه اقدام کند؟ و در این مسیر چه آسیب ها و موانعی وجود دارد؟ سؤالی است مهم، که تنها با نگاه محققانه می توان به پاسخ آن دست پیدا کرد.

در مطالعه حاضر سعی شده است به اینسؤالها با تحقیق در آثار اخلاقی «ملا احمد نراقی» به عنوان یکی از اثر گذارترین عالمان دین پاسخ داده شود. به گونه ای که بتواند با بررسی مبانی، اصول و روش های تربیت اخلاقی، و نیز شناخت آسیب ها و موانع تربیت اخلاقی، از منظر این اندیشمند، در جهت پویایی نظام آموزش و پرورش و تربیت اخلاقی فرزندان جامعه اسلامی ایران اثر گذار باشد. به ویژه که نظام تعلیم و تربیت ایران با توجه به ماهیت اسلامی و ایرانی آن، برای شکل گیری، تقویت و استحکام خود به آراء و اندیشه های اندیشمندان بومی و خودی احتیاج دارد. چنان چه ذکر شد یکی از این شخصیت های برجسته ملا احمد نراقی است.

۳-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت تحقیق پیرامون تربیت اخلاقی از آن جهت است که خسارت‌های ناشی از بد اخلاقی‌ها بعضاً غیرقابل جبران است و «اصولاً وجود رذیله در انسان، موجب سلب نشاط و آرامش خاطر و بروز اضطراب و نگرانی‌ها می‌شود» (مظاهری، بی تا، ص ۹۹). معضلی که جوامع دور شده از ارزش‌های اخلاقی با آن دست به گریبان هستند. از طرفی چنانچه شبر (۱۳۶۴)، می نویسد: «تمام علماء اخلاق و اکثر فلاسفه و دانشمندان، از قدما و متاخرین، اخلاق را رسیدن به سعادت و کمال واقعی انسان دانسته... عقیده دارند که صفات حمیده و خلق و خوی پسندیده، عامل وظیفه شناسی و میزان زندگی انسانی [است] و جوامع بشری در پرتوی اخلاق خوب می‌تواند پیوندهای محکمی را بین خود برقرار سازد ... و در سازندگی خود کوشا بوده، خود را متخلق به اخلاق پسندیده نماید تا بتواند به اخلاق فردی و اجتماعی عمل کرده و از حسن روابط اجتماعی برخوردار و در رفاه و آسایش زندگی [کند] و با کامیابی و موفقیتی شایسته به مقام انسانی برسد».

بی شک ارزش موضوع و اهمیت تأثیر صفات فضایل اخلاقی در سلامت معنوی فرد و جامعه و خطر از بین رفتن این سلامتی و دور ماندن از سعادت و خوشبختی با وجود صفات رذایل اخلاقی، لزوم پرداختن به این مهم در همه دوره‌های زندگی انسان را نمایان می‌کند. زیرا «تجربه نشان داده است که انسان، خواه متدین و خواه غیر متدین هیچ گاه، حتی در دوره مدرن و پسامدرن، بی‌نیاز از اخلاق و تربیت اخلاقی نبوده و نیست... بنابراین، اخلاق و تربیت اخلاقی نقشی بسیار مهم در سلامت روح انسان و سعادت و خوشبختی فرد و جامعه دارد؛ و از [این] جهت نیازمند توجه بیشتر است؛ بویژه برای ما مسلمانان؛ زیرا به اندازه‌ای که در دین ما به اخلاق و تربیت اخلاقی توجه شده در ادیان و مکاتب دیگر چنان توجهی نشده است» (داودی، ۱۳۸۸، ص ۵). به ویژه که ایرانیان نیز از دیرباز، به عنوان ملتی اخلاقی مشهور بوده اند و تربیت اخلاقی مورد توجه مریبان و اولیاء بوده است.

«هرگاه بدین حقیقت بنگریم که خلقت انسان به منظور تکامل و رشد معنوی اوست و هدف بعثت انبیاء، به ویژه رسالت خاتم پیامبران (ص)، تکمیل فضایل اخلاقی و فراهم کردن تجهیزات این رشد و کمال است، جایگاه تربیت و اخلاق و مقصد نهایی آن مبرهن است» (رهبر و رحیمیان، ۱۳۸۵، ص ۱۲). اصولاً «کار اخلاقی در ذهن و وجدان بشر دارای ارزش و قیمت است» (مطهری، ۱۳۷۵، ص ۱۴)، لذا «اصول اخلاق جهانی» (شومان^۱، ۲۰۰۱)، را می‌شود. «درک و احساس و اذعان به این ارزش و قداست امری است شایع و همگانی، که در همه زمان‌ها و

¹ - Schumann

مکان‌ها با همه تنوع فرهنگی، فکری و اجتماعی آشکارا ظهور کرده است و همین امر ضرورت تأمل و تعمق بیشتر در این باره را نمایان می‌سازد» (شیروانی، ۱۳۸۱، ص ۲۰).

دین انسان ساز اسلام، که برنامه اش رساندن انسان‌ها به اوج قله انسانیت و کمال و قرب پروردگار است، به اخلاق و تربیت اخلاقی عنایتی ویژه دارد و بخش عظیمی از قرآن کریم به آیات اخلاقی اختصاص یافته است. بسیاری از امر و نهی‌ها و یا داستان‌هایی که در قرآن نقل شده است جنبه اخلاقی دارد. در قرآن کریم «اگر در ابتدای آیه از احکام و قوانین الهی سخن رفته باشد در پایان آیه به برخی مسائل اخلاقی پرداخته می‌شود و این از جهت تأمین پشتوانه اخلاقی برای اجرای آن احکام است، زیرا اگرچه عوامل اجرایی تا حدودی می‌تواند برای رعایت برخی از احکام کارساز و مفید باشد لیکن اصول اخلاقی عامل اساسی در ضمانت اجرایی احکام است» (جوادی آملی، ۱۳۷۳، صص ۲۲۱-۲۲۲).

سنت و سیره پیامبر اعظم (ص) و ائمه معصومین (ع) که اسوه‌های حسنه و الگوهای لایتغیر در میان بشریت‌اند، منبع عظیمی است از رفتار و گفتار اخلاقی که در جهت نزدیک شدن به اخلاق پسندیده و دوری از ناپسندی‌های اخلاقی، بشارت دهنده و انذار کننده است. علامه نراقی می‌نویسد: «شکی نیست که هدف از وضع نوامیس و ادیان و برانگیخته شدن افرادی از بزرگ‌ترین انسان‌ها، برای سوق دادن مردم از چراگاه حیوانات و شیطان‌ها و رساندن آنان به باغهای بهشت و... است» (نراقی، ۱۳۶۴، ص ۱).

خداوند، پیامبر اسلام را با آیه‌ای که وصف اخلاق ایشان است می‌ستاید، و می‌فرماید: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۱ و پیامبر اسلام (ص) در حدیثی می‌فرماید: «مبعوث شده ام تا برنامه‌های مکارم اخلاقی را تتمیم و تکمیل نمایم»^۲. فکری (۱۳۸۱)، می‌نویسد: «در آیین مقدس اسلام، اخلاق جایگاه خاصی دارد؛ زیرا قرآن مجید تزکیه نفس و آراسته شدن به اخلاق پسندیده را عامل رستگاری و راه رسیدن به سعادت معرفی کرده و فساد اخلاق را منشاء بدبختی و شقاوت وی دانسته» [است]. و فرموده است: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْهَا»^۳. بنا به همین اهمیت سهم علمای مسلمان در تألیف و تدوین کتب و متون اخلاقی به سزاست و در این میان کتاب «معراج السعاده» تألیف «مرحوم ملا احمد نراقی» از جمله اثر گذارترین متون اخلاقی در جامعه اسلامی ایران بوده است.

^۱ - سوره قلم (۶۸) آیه ۴.

^۲ - الحدیث، ص ۳۳، ذیل اخلاق. «قال رسول الله (ص): بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ». و در طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۸. «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ».

^۳ - سوره شمس (۹۰) آیه ۹ و ۱۰.

از منظر آموزش و پرورش، «تربیت اخلاقی یکی از کارکردهای مهم نظام آموزشی است. این امر از موضوعات پرچالشی است که از سوی متفکران مورد امعان نظر قرار گرفته است» (حسنی، ۱۳۸۳، ص ۲۰۰). «از جمله انتظارات عمده‌ای که از یک نظام آموزشی وجود دارد، تربیت اخلاقی است؛ انتظاری که در طول حیات انسان همواره بر دوش آن احساس شده است» (حقیقت و مزیدی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۶). همچنین «یکی از مسائل مهم، که تعلیم و تربیت معاصر با آن رو به رو است، مساله تربیت اخلاقی است» (موحد و باقری و سلحشور، ۱۳۸۷، ص ۳۰). امام خمینی (ره)، «برای مدارس علاوه بر نقش آموزشی به نقش پرورشی که کوشش آن باید معطوف به پرورش اخلاق، تعهد مذهبی، و... باشد، قایل هستند و آموزش بدون پرورش را مضر می‌دانند» (حسنی، ۱۳۷۸، ص ۱۴۰).

تربیت اخلاقی به عنوان کارکر نظام آموزش و پرورش وقتی تحقق می‌یابد که بر پایه مبانی، اصول و روش‌های متناسب با الگوی اسلامی - ایرانی جامعه ما استوار باشد. توجه ملا احمد نراقی به این عناصر در کتاب معراج السعاده، و به ویژه متناسب بودن آن با الگوی مورد نظر جامعه ما و نیز جایگاه و ویژگی‌های منحصر به فرد اخلاق‌نگاری ملا احمد نراقی در معراج السعاده، پاسخی است به اینسؤال که چرا این تحقیق متوجه نگاه تربیتی - اخلاقی ملا احمد نراقی است. «یکی از نکات بسیار مهم در معراج السعاده، توجه مشترک به تربیت همراه تعلیم و مجموعاً مفهوم آموزش و پرورش است؛ که در مسیر خودسازی و سیر و سلوک اخلاقی، آن‌ها را لازم و ملزوم همدیگر می‌داند؛ و این شروع همان تفکر نوینی است که تعلیم و تربیت جدید نیز آن را در یک مجموعه در نظر می‌گیرد و می‌تواند به واسطه آن برای علم اخلاق و کلاً علوم تربیتی، هدف، برنامه، روش، محتوا و ارزشیابی عملی داشته باشد» (جلالی، ۱۳۸۱، ص ۳۳۹).

این ویژگی‌ها، اهمیت و ارزشمندی توجه محققانه به «معراج السعاده» را، در تربیت اخلاقی آشکار می‌کند و اهل تحقیق و پژوهش را به سوی خود می‌کشاند. به طور کلی دیدگاه اخلاقی ملا احمد نراقی این توانمندی را دارد که با پژوهش پیرامون آن بتواند به بسیاری ازسؤال‌های متولیان تعلیم و تربیت در جامعه اسلامی ایران و در گستره اخلاق و تربیت اخلاقی، پاسخ گوید و بیانگر اهمیت و ضرورت این تحقیق باشد.

۱-۴ اهداف تحقیق

۱-۴-۱ هدف کلی تحقیق

بررسی مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی، و شناخت آسیب‌ها و موانع آن از دیدگاه ملا احمد نراقی.

۱-۴-۲ اهداف ویژه تحقیق

- ۱- تبیین و مشخص نمودن مبانی تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی،
- ۲- تبیین و مشخص نمودن اصول تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی؛
- ۳- تبیین و مشخص نمودن روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی؛
- ۴- مشخص نمودن آسیب‌ها و موانع تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی.

۱-۵ سوالات ویژه تحقیق

به دنبال مشخص شدن اهداف تحقیق، چهارسؤال مطرح، و در این تحقیق تلاش شده است با پاسخ به هر یک از آنها چهار هدف مذکور تحقق یابد.

چهارسؤال مطرح در این تحقیق به شرح ذیل است:

- ۱- مبانی تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی کدامند؟
- ۲- اصول تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی کدامند؟
- ۳- روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی کدامند؟
- ۴- آسیب‌ها و موانع تربیت اخلاقی از دیدگاه ملا احمد نراقی کدامند؟

۱-۶ روش تحقیق

روش به کار گرفته در این تحقیق، کیفی و از نوع تحلیلی - توصیفی، مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای است. که از روش‌های اصلی آن « بررسی اسناد» (کاترین، مارشال و راسمن، ۱۳۷۷، ص ۱۱۹) می‌باشد. به گونه‌ای که داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده از متون، مورد تحلیل قرار می‌گیرند و به سؤالات تحقیق پاسخ داده شود.

۱-۶-۱ روش گردآوری داده‌ها

روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، شیوه بررسی اسناد و مدارک است که به شکل کتابخانه‌ای و در طی مراحل گردآوری منابع، فیش برداری، طبقه بندی، توصیف، تحلیل و استنتاج اطلاعات مطابق اهداف پژوهش صورت گرفته است. صاحب‌نظران، روش مزبور را جامع‌ترین روش در تحقیقات کیفی می‌دانند؛ زیرا این روش نوعی استراتژی تحلیل است و از سایر روش‌های کیفی عینی تراست» (مارشال و راسمن، ۱۳۷۷، ص ۱۱۹). در این تحقیق علاوه بر کتاب «معراج السعاده ملا احمد نراقی» به عنوان اثر مستقل اخلاقی ایشان، به منظور شناخت هر چه بیشتر و تحلیل و توصیف بهتر موضوع، از سایر آثار مربوط استفاده شده است.